

Ο ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΛΑΝΗΤΗ ΜΑΣ ΑΠΟ 6 ΣΕ 9 ΔΙΣ??????

Βύρων Κοτζαμάνης*

Αγαπητοί φίλοι,

Στις δύο εκθέσεις που θα επισκεφθείτε εκτίθενται θέματα που άπτονται του πληθυσμού του πλανήτη μας, της εξέλιξης του και των προοπτικών του, αλλά και προβλήματα που είναι άμεσα συνδεδεμένα με την αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού. Ειδικότερα, στην πρώτη από τις δύο αυτές εκθέσεις («6 δισεκατομμύρια άνθρωποι στον πλανήτη μας»), εκτίθεται η εξέλιξη του παγκοσμίου πολέμου, η γεωγραφική κατανομή του, η αστικοποίηση, οι πληθυσμιακές δομές με έμφαση στην γήρανση, η εξέλιξη των βασικών δημογραφικών συνιστωσών (γονιμότητα, θνησιμότητα, μεταναστεύσεις), οι υφιστάμενες δημογραφικές ανισότητες και τα μεγάλα σύγχρονα δημογραφικά προβλήματα, δίδοντας έμφαση στις ανισότητες ανάμεσα στις ανεπτυγμένες και στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες του πλανήτη μας.

Στην δεύτερη έκθεση («Πώς θα διασφαλισθεί η διατροφή 9 δις ατόμων στον πλανήτη»), που κατά κάποιο τρόπο αποτελεί συνέχεια της πρώτης εκτίθενται συνοπτικά τα προβλήματα που σχετίζονται με το δικαίωμα του ανθρώπου για υγιή και θρεπτική τροφή, οι νέες διατροφικές φοβίες, τα αιτία των επισιτιστικών κρίσεων και ο αγώνας κατά της πείνας σ' όλο τον πλανήτη. Εκτίθενται ουσιαστικά οι σχέσεις πληθυσμού και διατροφής και ειδικότερα τα προβλήματα που σχετίζονται με την αύξηση του πληθυσμού, το εισοδηματικό χάσμα ανάμεσα σε πλούσιες και φτωχές χώρες, τις δυνατότητες αύξησης της γεωργικής παραγωγής, την επισιτιστική βοήθεια και τις νέες επισιτιστικές πολιτικές.

Με την ευκαιρία της παρουσίασης των εκθέσεων αυτών θα ξεφύγουμε για λίγο απ τις καθημερινές μας ασχολίες και θα αφήσουμε τη σκέψη μας να περιπλανηθεί στον κόσμο. Η αλήθεια είναι ότι εμείς οι μεγαλύτεροι με την καθημερινή μέριμνα, κλεισμένοι ο καθένας στο δικό του μικρόκοσμο δεν έχουμε συχνά το χρόνο ή την διάθεση να αναλογιστούμε την πορεία του πλανήτη μας και τα προβλήματα που δημιουργούνται από την ανθρώπινη δραστηριότητα.

Ας πάρουμε όμως τα πράγματα από την αρχή, και πριν πάμε στο αύριο, ας γυρίσουμε λίγο πίσω στον χρόνο και ας δούμε πως φθάσαμε να είμαστε σήμερα πάνω από 6 δις στον μικρό μας πλανήτη. Έτσι, αν γυρίσουμε λίγο πίσω στο χρόνο θα διαπιστώσουμε ότι πληθυσμός της γης μας υπερδιπλασιάστηκε τα τελευταία 70 χρόνια (ήταν γύρω στα 3 δις το 1940), τετραπλασιάστηκε από το 1900 (1,63 δις), πενταπλασιάστηκε από το 1850 (1,24 δις) και εννεαπλασιάστηκε από το 1700 (0,68 δις). Αν και χρειάστηκε μόνον ένας αιώνας (XXος) για να τετραπλασιασθεί ο αριθμός των κατοίκων του πλανήτη μας, απαιτήθηκαν πάνω από 450 χρόνια (1250-1700) για να αυξηθεί κατά 60% (περνώντας από 420 εκατομ. το 1250 στα 680 εκατομ.το 1700), και εκ νέου 750 χρόνια (500-1250) για να διπλασιασθεί (417 εκατομ. το 1250, 207 εκατομ. το 500 μ.Χ.). Η εξέλιξη επομένως του παγκόσμιου πληθυσμού δεν υπήρξε ποτέ γραμμική, αλλά «ανώμαλη» και μέχρι τις αρχές του XVIου αιώνα, περίοδοι ταχείας αύξησης διαδέχονταν περιόδους κρίσης και συρρίκνωσης και αντίστροφα.

*Καθηγητής Δημογραφίας, Δ/ντής του Εργαστηρίου Δημογραφικών και Κοινωνικών Αναλύσεων (Ε.Δ.Κ.Α) Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας – ΤΜΧΠΠΑ, www.demography-lab.prd.uth.gr, mail bkotz@prd.uth.gr

Ας υπενθυμίσουμε επίσης, ότι η ανθρωπότητα γνώρισε τα τελευταία 200 χρόνια δυο μείζονες επαναστάσεις: την επιμήκυνση της ανθρώπινης ζωής και τον έλεγχο της γονιμότητας. Οι δυο αυτές επαναστάσεις εξηγούν τόσο την ταχύτατη αύξηση του πληθυσμού του πλανήτη μας στην διάρκεια των δύο προηγούμενων αιώνων, όσο και την άνιση κατανομή του ανάμεσα στις ανεπτυγμένες και τις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες

Ειδικότερα,

*Το όριο ζωής ποικίλει από τις αρχές της ιστορικής περιόδου μέχρι σήμερα. Η γνώση μας για το παρελθόν επιτρέπει να εκτιμήσουμε την εξέλιξη της μέσης προσδοκώμενης ζωής, αλλά όχι της μέγιστης (ας υπενθυμίσουμε εδώ ότι, μέχρι στιγμής, οι εξελίξεις της μέσης διάρκειας ζωής δεν σχετίζονται με την βιολογία, αλλά με την δημογραφία). Εν αναμονή της βιολογικής επανάστασης που θα επιτρέψει μια σημαντική αύξηση –ενδεχομένως δεκάδων χρόνων– της μέγιστης διάρκειας ζωής, αν εξετάσουμε την πορεία της μέσης διάρκειας ζωής θα διαπιστώσουμε πως αυτή έμεινε αμετάβλητη σχεδόν επί χιλιετίες, για να αυξηθεί σημαντικά στους δύο τελευταίους αιώνες. Ειδικότερα, ενώ η προσδοκία ζωής σε παλαιότερες κοινωνίες κυμαινόταν γύρω στα 30 χρόνια, σήμερα, στις πιο ανεπτυγμένες χώρες του πλανήτη, υπερβαίνει τα 75 χρόνια για τους άντρες και τα 80 για τις γυναίκες. Η αύξηση αυτή, όσο η γεννητικότητα παρέμενε υψηλή, οδήγησε σε μια πρωτόγνωρη αύξηση του πληθυσμού που αρχίζει, για τις ευρωπαϊκές χώρες, τον ΧΙΧου αιώνα και για τις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες, στα μέσα του προηγούμενου αιώνα.

*Η αντισυλληπτική επανάσταση του δεύτερου μισού του ΧΧου αιώνα ήταν η δεύτερη ριζική αλλαγή στην δημογραφική μας ιστορία. Καμία κοινωνία δε φαίνεται να αγνοούσε τις πρακτικές που παρεμπόδιζαν την σύλληψη και την αναπαραγωγή. Από τις πιο άμεσες μέχρι τις πιο εκκεντρικές, αυτές οι μέθοδοι είχαν, στην καλύτερη των περιπτώσεων περιορισμένη αποτελεσματικότητα. Αποφεύγοντας τον αναχρονισμό να θεωρήσουμε το προφυλακτικό ως αντισυλληπτικό μέσο (είναι πλέον ένα απλό μέσο προφύλαξης), η αποτελεσματική αντισυλληπτική επανάσταση, χρονολογείται από τον 20ο αιώνα. Για πρώτη φορά ο άνθρωπος μπορεί να ικανοποιήσει την σεξουαλικότητά του έχοντας υπό πλήρη έλεγχο την αναπαραγωγή. Η δεύτερη αυτή επανάσταση συνόδευσε και επέτρεψε την συρρίκνωση της γονιμότητας, που στις ανεπτυγμένες χώρες είχε ήδη ξεκινήσει από τον 19ο αιώνα., στις δε λιγότερο ανεπτυγμένες μόλις τις τελευταίες δεκαετίες...

Η «διπλή» αυτή επανάσταση επηρέασε προφανώς έντονα την ιστορία των κοινωνιών τον κύκλο ζωής των ατόμων, τις σχέσεις ανάμεσα στις γενεές, τις πληθυσμιακές εξελίξεις των τελευταίων αιώνων οδηγώντας ταυτόχρονα σε μια εξαιρετικά άνιση κατανομή του πληθυσμού ανάμεσα στις 5 ηπείρους

Έτσι ο παγκόσμιος πληθυσμός εγγίζει σήμερα τα 7 δισεκατομμύρια, ενώ, σύμφωνα με τις προβλέψεις του ΟΗΕ εκτιμάται ότι τα επόμενα 40 χρόνια θα προστεθούν άλλα 3 δις περίπου με αποτέλεσμα ο πληθυσμός της γης να ξεπεράσει τα 10 δισεκατομμύρια το 2050. Αυτή θα είναι και η τελευταία μεγάλη αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού, γιατί, μετά το 2050, αναμένεται μια σταθεροποίησή του. Επομένως οι επόμενες δεκαετίες είναι πολύ κρίσιμες αφού τα προβλήματα που θα προκύψουν από την αναμενόμενη πληθυσμιακή έκρηξη μπορεί να είναι αδύνατο να διευθετηθούν. Το μεγαλύτερο από τα προβλήματα είναι αυτό της πείνας που όπως θα διαπιστώσουμε στη συνέχεια είναι υπαρκτό σε μεγάλη έκταση ακόμη και σήμερα.

Ας υπενθυμίσουμε τέλος ότι η αναμενόμενη αυτή αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού κατά 3 δις τις τέσσερις επόμενες δεκαετίες θα οφείλεται αποκλειστικά (όπως στο δεύτερο μισό του προηγούμενου αιώνα) στην αύξηση του πληθυσμού των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών. Στις χώρες αυτές όπου οι τρεις μεγάλες αιτίες μαζικών θανάτων του παρελθόντος (οι λιμοί, οι επιδημίες, και οι πόλεμοι) έχουν περιορισθεί σημαντικά, οι γυναίκες εξακολουθούν, παρόλο που οι θάνατοι έχουν σχετικά μειωθεί, να γεννούν πολλά παιδιά (4-5 κατά μέσο όρο), πολύ περισσότερα απ' ότι είναι απαραίτητα ώστε ο πληθυσμός τους - λαμβάνοντας υπόψη και αυτούς που πεθαίνουν- να παραμείνει σταθερός. Αντίθετα, στον ανεπτυγμένο δυτικό κόσμο, ο πληθυσμός όχι μόνον δεν θα

αυξηθεί καθόλου, αλλά θα μειωθεί γιατί οι θάνατοι τείνουν να είναι λίγο περισσότεροι από τις γεννήσεις. Επομένως, με δεδομένο ότι τα 3,0 δις. άτομα που θα προστεθούν στον πληθυσμό τους πλανήτη μας τα επόμενα 40 χρόνια θα κατοικούν το 2050 στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες της γης (σε αυτές που αποτελούν σήμερα τον λεγόμενο «τρίτο κόσμο»), το ειδικό βάρος του πληθυσμού των χωρών αυτών στον παγκόσμιο πληθυσμό θα αυξηθεί ακόμη περισσότερο. Έτσι εάν σήμερα 65 στους 100 κατοίκους της γης ζουν στις χώρες του «τρίτου κόσμου» το 2050, θα ζουν ακόμη περισσότεροι: 80 σχεδόν στους 100.

Ταυτόχρονα, αν και η εμπειρία του δεύτερου μισού του προηγούμενου αιώνα κατά την διάρκεια του οποίου ο πληθυσμός της γης διπλασιάστηκε έδειξε ότι ο πλανήτης μας μπόρεσε να αντέξει ως ένα βαθμό την πρόκληση της πληθυσμιακής αύξησης, η διεθνής κοινότητα δεν έχει κατορθώσει προς το παρόν να καλύψει πλήρως τις διατροφικές ανάγκες μεγάλου τμήματος του πληθυσμού που ζει στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες ενώ αντίθετα, για τις ανεπτυγμένες χώρες, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας, αναφέρεται όλο και συχνότερα στην «επιδημία της παχυσαρκίας». Υποσιτισμός και παχυσαρκία συνυπάρχουν έτσι σήμερα, ενώ για τις φτωχές κυρίως χώρες όπου αναμένεται η δημογραφική έκρηξη που ήδη περιγράψαμε, η πρόκληση είναι τεράστια.

Στις χώρες αυτές ζει η πλειονότητα των χρόνια υποσιτιζόμενων λαών, και για το λόγο αυτό, εκεί ξέσπασαν και το 2007 και 2008 οι "εξεγέρσεις της πείνας" που συνδέονται με την μεγάλη αύξηση των τιμών των αγροτικών προϊόντων. Ταυτόχρονα, οξύμωρο σχήμα, στις περιοχές αυτές βρίσκονται και τα γονιμότερα εδάφη του πλανήτη μας η καλλιέργεια των οποίων συχνά έχει εγκαταλειφθεί από τους ντόπιους πληθυσμούς λόγω έλλειψης οικονομικών πόρων. Τα εδάφη αυτά εκμεταλλεύονται προοδευτικά όλο και περισσότερο οι αναπτυγμένες χώρες με σκοπό είτε την εξασφάλιση επάρκειας τροφίμων με την αύξηση της γεωργικής παραγωγής είτε ακόμη και την παραγωγή φυτικής καύσιμης ύλης. Ο σχεδιασμός τους έχει παρόλα αυτά εντατικό και βραχυχρόνιο χαρακτήρα με αποτέλεσμα την υπερθέρμανση του πλανήτη που θα οδηγήσει, σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τροφίμων σε αναγκαστική μείωση της γεωργικής απόδοσης των εδαφών κατά 15 - 30% τα επόμενα χρόνια. Η κατάσταση έχει άρδην αλλάξει σε σχέση με τους προηγούμενους αιώνες, όταν οι γηγενείς κοινωνίες ρύθμιζαν τα προβλήματα που προέκυπταν από τις κλιματικές αλλαγές π.χ. τις πλημμύρες, δημιουργώντας φράγματα ή αποθηκευτικούς χώρους και ελέγχοντας τις εισαγωγές ώστε οι τιμές να διατηρούνται σταθερές, και, παρά τις αποφάσεις που έχουν ληφθεί και τις πάμπολλες προσπάθειες που έχουν γίνει από παγκόσμιους οργανισμούς σχετικά με τον έλεγχο των τιμών και τη διακίνηση των τροφίμων, τα προβλήματα που έχουν σχέση με την διάθεση και τις τιμές των αγροτικών προϊόντων δεν έχουν ακόμη βρει λύση.

Έτσι, ακόμη και σήμερα 850 εκατ. άνθρωποι δεν διαθέτουν αρκετή τροφή για να ζήσουν (9 στους 10 κατοικούν στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες) και 1 σχεδόν στους 3 (2 δις περίπου) υποφέρει από «συγκαλυμμένη πείνα». Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης παρά την τεράστια αύξηση της παραγωγής αγροτικών προϊόντων, η κατάσταση έχει αλλάξει ριζικά σε βάρος των φτωχών λαών του κόσμου. Η διακίνηση των αγροτικών προϊόντων είναι ανεξέλεγκτη παρ όλες τις προσπάθειες του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου και των άλλων οργανισμών που ασχολούνται με τον έλεγχο της παραγωγής και διακίνησης των εμπορευμάτων. Η κατάσταση που επικρατεί σήμερα οδηγεί ακόμη και στην λιμοκτονία ορισμένες υπανάπτυκτες περιοχές του πλανήτη, σε αντίθεση με την υπερ- διατροφή για τις αναπτυγμένες χώρες του βόρειου ημισφαιρίου. Και οι δύο αυτές ακραίες καταστάσεις δημιουργούν προβλήματα. Παρόλο όμως που οι αναπτυγμένες χώρες προστατεύουν, λόγω της διαπραγματευτικής τους δύναμης, πιο αποτελεσματικά τα γεωργικά τους προϊόντα, ενώ οι χώρες του τρίτου κόσμου βρίσκονται στο έλεος της διεθνούς κερδοσκοπίας, ακόμη και οι πληθυσμοί που ζουν στις χώρες αυτές έχουν προβλήματα υγείας λόγω της κακής ποιότητας των τροφίμων που καταναλώνουν (αναφέραμε ήδη την «επιδημία της παχυσαρκίας» που εξαπλώνεται ραγδαία -αφορά τουλάχιστον 350 εκατομ. άτομα- αποτελώντας την αιτία για σοβαρότερες επιπλοκές). Φυσικά, στις χώρες του τρίτου κόσμου τόσο η έλλειψη τροφίμων όσο και η κακή ποιότητα της τροφής προκαλούν πολύ σοβαρότερα προβλήματα υγείας με αποτέλεσμα ακόμη και

την αύξηση της θνησιμότητας. Ιδιαίτερα βαρύ φόρο στην κακή διατροφή πληρώνουν οι γυναίκες και οι νέοι καθώς πάνω από 150 εκατομμύρια παιδιά κάτω των 5 ετών πάσχουν από καθυστερημένη ανάπτυξη. Το φαινόμενο της πείνας αποτελεί μια θλιβερή πραγματικότητα όχι μόνο για τις υπανάπτυκτες αλλά και για τις αναπτυσσόμενες χώρες του πλανήτη, καθώς ακόμη και σε αυτές, ένα μικρό τμήμα του πληθυσμού δεν έχει εξασφαλίσει ακόμη και σήμερα τις βασικές του διατροφικές ανάγκες.

Στο πρόβλημα της μη κάλυψης των ελάχιστων διατροφικών αναγκών έρχεται να προστεθεί και ένα άλλο ακόμη, τα πρόβλημα του νερού. Θα γνωρίζετε ίσως ότι το νερό αποτελεί το 70% του ανθρώπινου οργανισμού αλλά ότι πάνω από ένα δισεκατομμύριο άνθρωποι στον κόσμο δεν έχουν πρόσβαση σε γλυκό νερό και πάνω από 2 δις. δεν έχουν πρόσβαση σε πόσιμο νερό. Σε ένα μεγάλο μέρος του πλανήτη ο υδροφόρος ορίζοντας είναι ήδη μολυσμένος από τα φυτοφάρμακα και την αλόγιστη δράση των βιομηχανιών

Είναι προφανές, μετά από όλα αυτά που αναφέραμε, ότι το χάσμα μεταξύ πλούσιων και φτωχών χωρών συνεχώς διευρύνεται και σήμερα ακόμη 1,3 δισεκατομμύρια ανθρώπων στον πλανήτη μας προσπαθούν να επιβιώσουν με λιγότερο από ένα δολάριο την ημέρα, ενώ με βάση πρόσφατα στοιχεία του ΟΗΕ το εισόδημα των 49 φτωχότερων χωρών του κόσμου είναι μικρότερο από αυτό των τριών πλουσιότερων ανθρώπων του πλανήτη μας.

Τίθεται φυσικά το ερώτημα: πώς απαντά η διεθνής κοινότητα στα προβλήματα αυτά? Μια πρώτη απάντηση δίδεται μέσω της επισιτιστικής βοήθειας, της βοήθειας σε τρόφιμα που παρέχεται είτε σε έκτακτες καταστάσεις (συγκρούσεις ή φυσικές καταστροφές) είτε για μεγαλύτερα χρονικά διαστήματα. Η βοήθεια που δίνεται σε τρόφιμα (ή ακόμη σε χρήμα για αγορά τροφίμων) μπορεί να είναι διμερής ή πολυμερής όταν συμμετέχουν πολλές δωρήτριες χώρες (βλ. για παράδειγμα το παγκόσμιο διατροφικό πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών). Η βοήθεια αυτή, εκτός του ότι δεν αποτελεί ουσιαστική λύση, μπορεί να προκαλέσει ακόμη και προβλήματα στις τοπικές οικονομίες (να αποσκοπεί πχ στην εξασφάλιση μελλοντικών πελατών ή να συνιστά συγκαλυμμένη προώθηση εξαγωγής τροφίμων). Για όλους αυτούς τους λόγους έχει θεωρηθεί ως προτιμότερη λύση η ανάπτυξη των καλλιεργειών κυρίως στο Νότιο ημισφαίριο, μια ανάπτυξη όμως που δεν θα στηρίζεται στην μεγάλη κατανάλωση ενέργειας, την ρύπανση και την έντονη χρήση χημικών προϊόντων. Μια ανάπτυξη που θα στηρίζεται και στις παραδοσιακές μεθόδους καλλιέργειας, θα είναι προσανατολισμένη στην βιολογία και την οικολογία και θα συμβάλει στην επισιτιστική ασφάλεια των πληθυσμών του τρίτου κόσμου, προσφέροντάς τους ταυτόχρονα τη δυνατότητα να παραμείνουν στον τόπο τους.

Ταυτόχρονα, με αποφάσεις διεθνών οργανισμών, ολόκληρες περιοχές, ποτάμια και λίμνες έχουν από καιρό ενταχθεί σε προγράμματα προστασίας ώστε το νερό τους να είναι πόσιμο, ενώ τα δάση που καθαρίζουν τον υδροφόρο ορίζοντα και την ατμόσφαιρα προστατεύονται από την αποψίλωση. Εν τούτοις πολλές φορές οι διορθωτικές πρωτοβουλίες της παγκόσμιας κοινότητας που αναλαμβάνονται από θεσμοθετημένους οργανισμούς προσκρούουν συχνά στα συμφέροντα των πολυεθνικών και των στενών εθνικών συμφερόντων των πιο ανεπτυγμένων χωρών.

Παράλληλα, αντιλαμβανόμενες το μέγεθος των ευθυνών τους και την αυξανόμενη δυσπιστία των καταναλωτών για τον τρόπο που παράγονται και διανέμονται τα προϊόντα σήμερα, κάποιες επιχειρήσεις στις πλούσιες χώρες υιοθετούν την Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη και συμμετέχουν με ορισμένα από τα κέρδη τους στην μερική αποκατάσταση της περιβαλλοντικής και κοινωνικής ισορροπίας λιγότερο ανεπτυγμένων περιοχών του τρίτου κόσμου. Στην κατεύθυνση αυτή εντάσσεται και το δίκτυο του «Δικαίου Εμπορίου» που καταργεί τους μεσάζοντες και εξασφαλίζει εξαγωγές από τις χώρες του Τρίτου Κόσμου με υψηλότερες τιμές πώλησης για τους παραγωγούς γεωργικών προϊόντων που έχουν ενταχθεί στο Δίκτυο αυτό. Οι πρωτοβουλίες όμως αυτές είναι ελάχιστες μπροστά στην αλόγιστη χρήση φυσικών και ανθρώπινων πόρων που συντελείται παντού

η απαρίθμηση των οποίων και μόνον θα χρειαζόταν πολλαπλάσιο χρόνο από αυτόν που έχουμε στην διάθεσή μας. Τελειώνοντας θα επιθυμούσα να επισημάνω ότι. από τις ανισορροπίες που έχει προκαλέσει μέχρι σήμερα η ανθρώπινή δραστηριότητα στον πλανήτη μας κινδυνεύουμε όλοι μας, ανεξαρτήτως του χρώματος του δέρματός μας, της γλώσσας που μιλάμε και της χώρας που ζούμε, Ας αναλογιστεί επομένως ο καθένας το δικό του ατομικό και συλλογικό μερίδιο της ευθύνης και ας αποφασίσουμε να αλλάξουμε τον κόσμο μας πριν είναι αργά.....